

Wsparcie materialne rodzin wielodzietnych. Istota, formy, znaczenie

Financial support for large families. Nature, forms, significance

Beata Krajewska^a

^a Dr Beata Krajewska, <https://orcid.org/0000-0001-7671-258X>,

Institut Pedagogiki, Wydział Nauk Pedagogicznych, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Abstrakt: Rodzina wielodzietna nieustannie pozostaje przedmiotem eksploracji badawczych. Perspektywa jej funkcjonowania, pozytywne aspekty dla rozwoju i socjalizacji dziecka, jak też doświadczane trudności oraz potrzeby wsparcia stają się przedmiotem dyskursu toczącego się wokół tej szczególnej kategorii rodzin. Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie poszczególnych i najważniejszych świadczeń i rozwiązań, które ukierunkowane są na wsparcie rodzin wielodzietnych oraz ich ocena, na ile tworzą one spójny system wraz ze wskazaniem kierunków jego doskonalenia. Poza szerszymi eksploracjami badawczymi pozostaje charakterystyka rodzin wielodzietnych. Przedstawione są jedynie wybrane aspekty dotyczące tej kwestii. Dotyczy to także zarysowanej krótko kwestii polityki rodzinnej i wsparcia w jej ramach rodzin wielodzietnych. By cel ten zrealizować zastosowano metodę analityczno-syntetyczną przeglądu źródeł prawa oraz literatury. Dostępne formy wsparcia rodzin wielodzietnych w postaci różnego rodzaju świadczeń, ulg, zasiłków to ważny element polityki rodzinnej, wymagający wciąż doskonalenia. Istnieje także potrzeba permanentnego oddziaływania edukacyjnego w zakresie kwestii dotyczących rodzin wielodzietnych, podejmowania refleksji związanych z ich oceną, ukazywania ich w pozytywnym, i prawdziwym świetle, bez pomijania tego co dla nich trudne, kłopotliwe i ważne.

Słowa kluczowe: formy wsparcia rodzin wielodzietnych, polityka rodzinna, rodzina wielodzietna

Abstract: Large families remain a constant subject of exploratory research. The perspective of their functioning, positive aspects for the development and socialisation of the child, as well as the difficulties experienced and the need for support become the subject of the discourse around this particular category of families. The purpose of this article is to present individual as well as most important benefits and solutions that are aimed at supporting large families and their assessment to what extent they form a cohesive system, together with an indication of directions for its improvement. The characteristics of large families remain beyond broader exploratory research. Only selected aspects of this issue are presented. This also applies to the briefly outlined issue of family policy and its support for large families. To achieve this goal, the analytical and synthetic method of reviewing legal sources and literature was used. The available forms of support for large families in the form of various types of benefits, discounts and allowances are an important element of family policy that still requires improvement. There is also a need for permanent educational impact regarding issues related to large families, reflections related to their assessment, showing them truthfully in a positive light, without omitting what is difficult, troublesome and important for them.

Keywords: forms of support for large families, family policy, large family

Wprowadzenie

Wyzwaniem współczesnej Polski – podobnie jak i innych państw europejskich – jest niski współczynnik dzietności. Z takim stanem mamy do czynienia od lat 90. ubiegłego stulecia. Stan ten z roku na rok – pomimo starań ze strony państwa – pogłębia się. Jego przyczyn jest kilka i są one różnego rodzaju oraz wagi. Chcąc je jedynie zarysować, gdyż głębsze ich analizy wykraczałyby poza ramy przedmiotowe niniejszego opracowania, ponadto są one domeną demografów oraz socjologów, wskazać trzeba po pierwsze na czynniki społeczne, w szczególności

niepewność młodych osób co do ich perspektywy finansowych, zawodowych i mieszkaniowych, a w ich następstwie odkładanie decyzji o rodzicielstwie. Po drugie niewystarczający jest system wsparcia matek na rynku pracy, które albo w związku z urodzeniem dziecka lub dzieci w ogóle nie mają szans na nim zaistnieć albo są z niego wykluczane. Trzecim powodem jest przedkładanie przez niektóre młode osoby wygodnictwa, karier zawodowych i życia chwilą ponad małżeństwo oraz rodzicielstwo. Jako powód czwarty wskazać należy niedostatecznie efektywną

politykę rodzinną, której instrumenty o ile wspierają rodziny posiadające dzieci, to nie przyczyniają się do zwiększenia dzietności.

Tym bardziej ważne jest więc wspieranie tych rodzin, które przyczyniają się do zwiększania tego współczynnika. Czynią to zwłaszcza rodziny wielodzietne, a więc rodziny posiadające trójkę i więcej dzieci. W rodzinach tych wszelkie potrzeby finansowe związane z opieką nad dziećmi i ich wychowaniem siłą rzeczy są większe w porównaniu z rodzinami, w których jest mniej dzieci. Nie jest jednak prawdą, że rodziny te to przede wszystkim beneficjenci pomocy społecznej, ani że stanowią one główną grupę korzystającą z programu „500+”. Tym bardziej niewłaściwe są pojawiające się nierzadko twierdzenia, że świadczenia te mają wpływ na decyzje prokreacyjne rodziców decydujących się na większą niż przeciętna liczba potomstwa, którzy w ten sposób pogłębiają przestrzenie patologii społecznych. Jednak jeśli perspektywa wsparcia ma wpływ na dzietność rodziny to nie ma w tym niczego złego, a wręcz przeciwnie – wszak rodzice i przyszli rodzice mają prawo liczyć na pomoc w zakresie trudów, w tym materialnych, związanych z troską o dzieci, zwłaszcza jeśli jest ich więcej niż wskazywałby na to przyjęty mentalnie i faktycznie wzorzec.

Rodziny wielodzietne to nie „pięćsetplusy”, „pasożyty”, „patologia”, jakie to epitety można niestety usłyszeć pod ich adresem. O ile bowiem miesięczne świadczenia, ulgi i rabaty trochę poprawiają ich sytuację bytową, to nie ocieplają ich wizerunku w oczach społeczeństwa¹. Nie można polityki rodzinnej mylić z polityką socjalną. Nie jest też tak, że obraz rodzin wielodzietnych nie zmienia się na lepsze, co następuje także dzięki samym takim rodzinom, które funkcjonują równie dobrze, a nierzadko lepiej, niż rodziny mniejsze a wielodzietność nie jest żadną cechą obciążającą lecz integrującą, umacniającą wspólnotę rodzinną opartą o miłość, odpowiedzialność i inne atrybuty właściwe dla prawidłowo funkcjonującej rodziny.

Rolą państwa jest wspieranie materialne rodziny, a rodziny wielodzietnej szczególnie. Ma to oparcie w art. 71 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej

Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.². Stanowi on, że „państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględni dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych”. Także w Karcie Praw Rodziny przedłożonej przez Stolicę Apostolską w art. 3 zapisano, że „rodzina ma prawo do pomocy ze strony społeczeństwa w tym, co dotyczy wydania na świat i wychowywania dzieci. Małżeństwa wielodzietne mają prawo do odpowiedniej pomocy i nie mogą być poddawane dyskryminacji”³. Wsparcie materialne jest jednym z obszarów wsparcia, które obejmuje także płaszczyzny duchową, informacyjną i inne.

Celem niniejszego opracowania jest przybliżenie poszczególnych, a najważniejszych świadczeń i rozwiązań, których istotą jest wsparcie materialne rodzin wielodzietnych oraz ocena tych rozwiązań, na ile tworzą one spójny system wraz ze wskazaniem kierunków jego doskonalenia. Poza szerszymi eksploracjami badawczymi pozostaje szczegółowy opis rodzin wielodzietnych, gdyż to wymagałoby szerszego opracowania, bowiem literatura jest tu nader bogata, a przedstawienie tego zagadnienia nie jest celem wiodącym tegoż artykułu. To samo dotyczy kwestii polityki rodzinnej i wsparcia w jej ramach rodzin wielodzietnych, kwestie te są jedynie krótko zarysowane. W artykule zastosowano metodę analityczno-syntetyczną przeglądu źródeł prawa oraz literatury.

1. Wybrane aspekty problematyki rodzin wielodzietnych

Rodzina jest środowiskiem, które sprzyja kształtowaniu systemu wartości, norm, wzorów zachowań, umiejętności dokonywania wyborów, podejmowania decyzji i wypełniania konkretnych zadań. Rodzina wielodzietna, która pozostaje wtopiona w rozległą sieć bliższych i dalszych krewnych, nie jest rodziną

1 Wojciechowski, K. Rodzina na trójkę z plusem. Jak wygląda życie rodzin wielodzietnych w Polsce, <https://praca.gazetaprawna.pl/artykuly/1447080,zycie-rodzin-wielodzietnych-w-polsce.html> (dostęp: 26.06.2023).

2 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dziennik Ustaw z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

3 Karta Praw Rodziny, https://www.srk.opoka.org.pl/srk/srk_pliki/karta.htm (dostęp: 26.06.2023)

wyzolowaną. Funkcję kształtowania pełnego człowieka pełni ona tym owocniej im stosunki w niej panujące są bardziej pozytywne, a dorośli są osobami o dojrzałej osobowości. Rodzina jest wówczas prawdziwą szkołą cnót społecznych takich jak pracowitość, gospodarność, umiejętność współżycia i współpracy (Dyczewski, 1996, s. 22).

W Polsce wielodzietną nazywa się obecnie rodzinę mającą przynajmniej troje dzieci. Z punktu widzenia demografii rodzina wielodzietna to taka, która zapewnia lekko rozszerzoną zastępowalność pokoleń. W tym ujęciu za wielodzietną uznaje się rodzinę z co najmniej czworgiem dzieci. Z kolei kryteria ekonomiczne wskazują, że wielodzietność oznacza rodzinę z trojgiem dzieci, ponieważ moment pojawienia się w rodzinie trzeciego potomka znacznie obniża zamożność rodzin w porównaniu z rodzinami z mniejszą liczbą dzieci (Forma, 2016, s. 23-24).

Badacze rodziny, famiolodzy wskazują na dwa jakże – węższe i szersze – rozumienie wielodzietności. Węższe podejście odnosi się do indywidualnej, jednostkowej przestrzeni doświadczeń, znaczeń i wartości, która wiąże się z czynnikami i procesami jakim podlega dziecko wzrastające w środowisku rodzinnym. Chodzi tu przede wszystkim o przestrzeń wychowania, socjalizacji i edukacji. Drugie szersze ujęcie określa wielodzietność jako przestrzeń społeczno-kulturową, w której są opisywane sytuacje i położenie społeczne dzieci w różnego typu rodzinach wielodzietnych, to jest różnie wykształconych, pracujących i bezrobotnych, dobrze sytuowanych i o złej kondycji materialnej (Forma, 2016, s. 27-28).

Rodzina wielodzietna zapewnia właściwą socjalizację swojemu potomstwu i stanowi źródło demograficznego potencjału Polski. Dzieje się tak poprzez większe zaangażowanie w życie domowe, wzrost odpowiedzialności, wdrażanie w pełnienie określonych ról społecznych, silniejsze, głębsze relacje, więzi pomiędzy rodzicami a dziećmi, a także pomiędzy rodzeństwem. Rodziny wielodzietne postrzegane są również w sposób negatywny, a więc jako środowisko zagrażające prawidłowej socjalizacji ze względu na brak środków finansowych niezbędnych do prawidłowego rozwoju i edukacji dzieci (Forma, 2012, s. 23-24). Rodzice z dużych rodzin postrzegani są jako osoby nieodpowiedzialne, nie-

umiejące zapanować nad prokreacją, mające więcej dzieci niż mogą wychować i utrzymać, zaniedbujące swoje dzieci w procesie opieki nad nimi oraz ich socjalizacji (Witkowska, 2022, s. 86-87).

Wskazać trzeba na bardzo ważny aspekt wielodzietności, jakim jest spajanie rodziny. Liczne potomstwo skłania rodziców do zabiegania o trwałość ich związku. W rodzinach wielodzietnych rozwód jest środkiem ostatecznym, po który sięga się dopiero po wyczerpaniu innych sposobów rozwiązania problemów rodzinnych lub małżeńskich. Priorytetem jest dobro dzieci, które ucierpiałyby na rozwodzie rodziców. Jednemu z rodziców w razie rozwodu trudniej byłoby podołać wychowaniu trojga lub większej liczby dzieci (Bonisławska, 2010, s. 18). Dzieci wychowujące się w rodzinach wielodzietnych mają więc większą gwarancję obecności obojga rodziców i wynoszą z domu rodzinnego wiele dobrych wzorców związanych z posiadaniem rodziny, obserwują bowiem na co dzień sposoby rozwiązywania konfliktów wśród małżonków, odpowiedzialność za rodzinę oraz trud związany z posiadaniem i wychowywaniem dzieci (Bebel, 2014, s. 281). W rodzinie wielodzietnej upatrywać należy jeszcze innych pozytywnych aspektów. Mianowicie daje ona dzieciom możliwość obserwacji szerokiego wachlarza zachowań społecznych oraz wzorców postępowania. Ze względu na konieczność rozłożenia uwagi na większą liczbę dzieci mogą one szybciej radzić sobie z czynnościami samoobsługowym. Dzięki temu, że w domu zawsze jest z kim pobawić się i porozmawiać, dochodzi do szybkiej internalizacji zasad życia w społeczeństwie. Współpraca, działanie na rzecz wspólnego dobra to codzienność życia w rodzinie wielodzietnej. Może się to przełożyć na zwiększoną elastyczność i łatwiejsze przystosowanie do zmian (Kożuchowska, 2015, s. 11). Dzieciom z rodzin wielodzietnych łatwiej nawiązywać kontakty i współpracować z innymi ludźmi. Dzieci te szybciej przyswajają sobie normy obowiązujące w grupie i zwykle, w mniejszym stopniu, przeżywają sytuacje związane z pójściem do przedszkola czy szkoły. Ze względu na większy zakres obowiązków rodzice oczekują od swoich dzieci większej samodzielności. Często starsze rodzeństwo staje się wzorem do naśladowania i łatwiej

zwierzyć się starszemu bratu lub siostrze z najskrytszych sekretów, problemów (Ochojska, Marmola, Węgrzyn-Białogłowicz, 2015, s. 202).

Pozycja w rodzeństwie jest uważana za jeden z najbardziej fundamentalnych a zarazem naturalnych i względnie niekontrolowanych czynników wpływających na życie dzieci wychowujących się w otoczeniu braci i/lub sióstr. Wiąże się ona z długotrwałymi konsekwencjami dla indywidualnego rozwoju dziecka, kształtowania jego osobowości. Najważniejszą zmienną wpływającą na pozycję w rodzeństwie wydaje się kolejność urodzin, następnie płeć, różnice wiekowe pomiędzy rodzeństwem oraz jego liczba. Mają one znaczenie nie tylko dla kształtowania osobowości jednostki, ale również jej doświadczenia i wypełniania rozmaitych ról życiowych w przyszłości (Rusaczyk, 2021, s.26). Narodziny każdego kolejnego dziecka oddziałują na system rodzinny. Z uwagi na zmieniające się okoliczności, różne czynniki działające w danym czasie, indywidualne właściwości dziecka, każde jest inaczej traktowane i często w niezamierzony sposób. Zwykle pierwsze dziecko w rodzinie uzyskuje takie doświadczenia, które nie występują w przypadku kolejnych dzieci. Pierwsze dziecko jest w centrum uwagi, dopóki nie pojawi się kolejne dziecko. Dość specyficzna jest sytuacja dziecka średniego, które przez pewien czas jest młodszym, a potem starszym rodzeństwem. Zwykle dzieciom tym nie poświęca się tak dużo uwagi jak najstarszym i najmłodszym. Często muszą one rywalizować o względy swoich opiekunów. Dzieci najmłodsze najczęściej podlegają oddziaływaniom zarówno rodziców, jak i starszego rodzeństwa i trudniej im dorosnąć, gdyż członkowie rodziny oczekują od nich zachowań dziecka, są wobec nich bardziej ochraniający, pobłażliwi i mniej konsekwentni w stosowaniu kar (Ochojska, Marmola, Węgrzyn-Białogłowicz, 2015, s. 201-202).

Rodzina wielodzietna ma więc wiele cech charakterystycznych, o pozytywnym znaczeniu dla rozwoju dzieci w niej wychowywanych. Może w sposób bardzo korzystny kształtować cechy młodego człowieka, przygotowywać go do życia w społeczeństwie, do pełnienia różnych ról. Nie jest oczywiście też pozbawiona sytuacji trudnych, kłopotliwych czy konfliktowych, które muszą rozwiązywać rodzice i dzieci.

2. Wsparcie rodzin wielodzietnych jako element polityki rodzinnej

Polityka rodzinna jest składową polityki społecznej jako działań państwa i innych organizacji mających na celu kształtowanie stosunków społecznych, warunków życia i pracy ludności, aby społeczeństwo mogło przetrwać i rozwijać się. Obejmuje ona te działania państwa, które ukierunkowane są na dobro i rozwój rodziny, i które podejmowane są zgodnie z zasadą pomocniczości (Majkowski, 1999, s. 339-340). Polityka prorodzinna to wszelkie działania, normy prawne i środki uruchamiane przez państwo w celu stworzenia odpowiednich warunków dla życia rodziny, dla jej prawidłowego funkcjonowania i wypełniania przez nią istotnych dla państwa zadań. Jednym z jej celów jest odpowiednie podejście do prokreacji dlatego też najważniejszymi składowymi polityki prorodzinnej winny być działania zmierzające do zachęcenia kobiet do rodzenia dzieci, świadczenia socjalne związane z opieką i wychowaniem dzieci, działania zapewniające opiekę zdrowotną matkom i dzieciom oraz świadczenia zachęcające pracujących rodziców do zajęcia się dzieckiem (Szlendak, 2011, s. 455). W przypadku rodzin wielodzietnych kwestia ta ma szczególne znaczenie, gdyż to w takich rodzinach nierzadko obserwuje się trudności w realizacji funkcji ekonomicznej i opiekuńczej oraz ograniczone możliwości poprawy sytuacji materialnej przez podjęcie pracy zarobkowej przez drugiego współmałżonka, który najczęściej zajmuje się dziećmi. Wyjątkowo wybrzmiewa więc co do nich cel polityki rodzinnej dotyczący wyrównywania pomiędzy rodzinami nieuzasadnionych i niezawinionych różnic socjalnych, tworzenia im równych szans oraz asekurowania ryzyk życiowych (Auleytner, Głębicka, 2001, s. 184, 188). Istotne jest także wprowadzenie do polityki prorodzinnej zagadnień związanych z ochroną małżeństwa i rodziny, przygotowania młodzieży do podejmowania ról małżonka czy rodzica, czy kształtowania odpowiednich postaw kulturowych związanych z rodziną, posiadaniem dzieci (Przeperski, 2014, s. 53), co może przełożyć się na zwiększenie liczby urodzeń, poprawę sytuacji demograficznej.

Polityka rodzinna musi opierać się na wartościach. Guzewicz wskazuje tu na „cztery kotwice aksjologiczne”. Pierwszą jest podmiotowość, zgodnie z którą rodzina jest podmiotem a nie przedmiotem polityki

rodzinnej. Druga to godność, gdyż rodzina – tak jak jednostka – ma przypisaną sobie godność i z samej racji istnienia należy jej się szacunek i wsparcie. Trzecią jest wolność, która sprowadza się do dawania wyboru rodzinie i unikaniu paternalizmu urzędniczego w działaniach na jej rzecz. Wartość jest ostatnią kotwicą, której istotą jest założenie, że najcenniejszy zasób, jakim dysponuje państwo to człowiek funkcjonujący w rodzinie (Guzewicz, 2019, s. 36). Konkretnie już formy wsparcia powinny odpowiadać tym założeniom aksjologicznym, co dotyczy także rodzin wielodzietnych.

Poszczególne świadczenia i rozwiązania ukierunkowane są bowiem na rodziny wielodzietne. Opierają się one na konkretnych regulacjach prawnych, których ustalenie nie jest oczywiste. Jest tak z racji braku odrębnego aktu prawnego dotyczącego rodzin wielodzietnych, a w konsekwencji rozproszenia przepisów w tym zakresie w wielu aktach prawnych. Stąd potrzeba ich wydobycia z gąszczy regulacji i wpisania ich w perspektywę decyzji prokreacyjnych oraz troski o jakość życia i zdrowia w wyjątkowych rodzinach, jakimi są rodziny wielodzietne. Tym bardziej, że nie wszystkie te formalno-prawne rozwiązania są szerzej znane. Trzeba zaznaczyć, że ze względu na ograniczone ramy objętościowe niniejszego opracowania prezentacja analiz w tym zakresie ogranicza się jedynie do ogólnego wskazania poszczególnych form wsparcia materialnego rodzin wielodzietnych i nakreślenia ich istoty oraz znaczenia bez szczegółowej ich analizy.

3. Świadczenie wychowawcze „500+”

Świadczenie „500+” funkcjonuje na podstawie ustawy z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci⁴. Formalnie nosi ono nazwę świadczenia wychowawczego, którego – zgodnie z art. 4 ust. 1 ustawy – celem jest częściowe pokrycie wydatków

związanych z wychowywaniem dziecka, w tym z opieką nad nim i zaspokojeniem jego potrzeb życiowych. Jest to ważne dla każdej polskiej rodziny, a na pewno dla większości z nich, ale szczególnie istotne jest to dla rodzin wielodzietnych, z których część boryka się z dużymi kosztami wychowywania kilkorga dzieci.

Art. 5 ust. 1 ustawy stanowi, że świadczenie wychowawcze przysługuje osobom w wysokości 500,00 zł miesięcznie na dziecko. Jest ono niezależne od dochodu rodziny. Rząd planuje zwiększenie kwoty tego świadczenia z 500 zł do 800 zł a zmiana ta miałaby wejść w życie od 1 stycznia 2024 r. Ustawa ją przewidująca po konsultacjach społecznych⁵ została podpisana przez Prezydenta i świadczenie wychowawcze będzie wypłacane w wyższym wymiarze.

4. Świadczenie „300+” przysługujące w związku z wydatkami szkolnymi

Art. 187a ust. 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej⁶ przewiduje, że Rada Ministrów może przyjąć program wspierania rodzin. Uchwałą nr 80 Rady Ministrów z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie ustanowienia rządowego programu „Dobry start”⁷ ustanowiony został rządowy program wsparcia rodzin z dziećmi w ponoszeniu wydatków związanych z rozpoczęciem roku szkolnego. Wsparcie to polega na przyznaniu na dziecko, raz w roku, świadczenia „Dobry start” w wysokości 300 zł. Świadczenie to przysługuje bez względu na dochód rodziny.

Wydane na podstawie art. 187a ust 2 tej ustawy rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie szczegółowych warunków realizacji rządowego programu „Dobry start”⁸ precyzuje wszelkie kwestie związane z uprawnieniami do tego świadczenia. Przysługuje ono w związku z rozpoczęciem roku szkol-

4 Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (Dziennik Ustaw z 2016 r. poz. 810 z późn. zm.).

5 <https://www.portalsamorzadowy.pl/polityka-i-spolnoczenstwo/800-plus-zamiast-500-plus-od-2024-r-co-z-warunkami-przyznawania-swiadczenia,470640.html> (dostęp: 23.06.2023).

6 Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dziennik Ustaw z 2011 r. poz. 447 z późn. zm.).

7 Uchwała nr 80 Rady Ministrów z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie ustanowienia rządowego programu „Dobry start” (Monitor Polski z 2018 r. poz. 514)

8 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie szczegółowych warunków realizacji rządowego programu „Dobry start” (Dziennik Ustaw z 2018 r. poz. 1061)

nego do ukończenia przez dziecko lub osobę uczącą się 20. roku życia, a przez dziecko lub osobę uczącą się 24. roku życia – w przypadku dzieci lub osób uczących się legitymujących się orzeczeniem o niepełnosprawności.

Dla rodzin wielodzietnych wsparcie w ramach tego programu ma istotne znaczenie, a to z racji zwiększonych wydatków szkolnych. Chodzi zwłaszcza o zakup przyborów szkolnych, ubrań i obuwia wymaganych w szkole i podczas zajęć wychowania fizycznego.

5. Zasiłek rodzinny wraz z dodatkiem do niego z tytułu wychowywania dziecka w rodzinie wielodzietnej

Problematykę zasiłków rodzinnych i dodatków do nich reguluje ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych⁹. Zgodnie z jej art. 4 ust. 1 zasiłek rodzinny ma na celu częściowe pokrycie wydatków na utrzymanie dziecka. Przysługuje on, jeżeli dochód rodziny w przeliczeniu na osobę albo dochód osoby uczącej się nie przekracza kwoty 674,00 zł netto, o czym stanowi art. 5 ust. 1 ustawy, a ust. 2 tego artykułu przewiduje, że w przypadku gdy członkiem rodziny jest dziecko legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o umiarkowanym albo o znacznym stopniu niepełnosprawności, zasiłek rodzinny przysługuje, jeżeli dochód rodziny w przeliczeniu na osobę albo dochód osoby uczącej się nie przekracza kwoty 764,00 zł netto.

Kryterium dochodowe jest poważnym ograniczeniem prawa do tego zasiłku, które skutkuje tym, że jedynie rodziny znajdujące się w najtrudniejszej sytuacji materialnej otrzymują takie wsparcie, co dotyczy także rodzin wielodzietnych. Obowiązuje jednak zasada „złotówka za złotówkę”, co wynika z art. 4 ust. 3a ustawy, zgodnie z którym w przypadku przekroczenia kwoty uprawniającej daną rodzinę do zasiłku rodzinnego zasiłek rodzinny i dodatki do zasiłku rodzinnego przysługują w wysokości różnicy między łączną kwotą zasiłków rodzinnych wraz z dodatkami, a kwotą, o którą został przekroczony dochód rodziny.

Jak stanowi art. 6 ust. 1 ustawy zasiłek rodzinny przysługuje osobom do ukończenia przez dziecko 18. roku życia lub nauki w szkole, jednak nie dłużej niż do ukończenia 21. roku życia, albo 24. roku życia, jeżeli kontynuuje naukę w szkole lub w szkole wyższej i legitymuje się orzeczeniem o umiarkowanym albo znacznym stopniu niepełnosprawności. Zgodnie z ust. 1a tego artykułu zasiłek rodzinny przysługuje osobie uczącej się w szkole lub w szkole wyższej, jednak nie dłużej niż do ukończenia 24. roku życia.

Art. 6 ust. 2 ustawy wskazuje, że wysokość zasiłku rodzinnego wynosi miesięcznie 95,00 zł na dziecko w wieku do ukończenia 5. roku życia, 124,00 zł na dziecko w wieku powyżej 5. roku życia do ukończenia 18. roku życia i 135,00 zł na dziecko w wieku powyżej 18. roku życia do ukończenia 24. roku życia.

Na podstawie art. 8 ustawy do zasiłku rodzinnego przysługują różne dodatki. Mianowicie – w kolejności ustawowej – są to dodatki z tytułu urodzenia dziecka, opieki nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego, samotnego wychowywania dziecka, wychowywania dziecka w rodzinie wielodzietnej, kształcenia i rehabilitacji dziecka niepełnosprawnego, rozpoczęcia roku szkolnego, podjęcia przez dziecko nauki w szkole poza miejscem zamieszkania. Wszystkie one mają znaczenie dla rodzin wielodzietnych, co dotyczy tak dodatku z tytułu urodzenia dziecka czy dodatku przysługującego na rozpoczęcie roku szkolnego, gdyż dostarczają one środków tak bardzo potrzebnych rodzinom w ogóle, a rodzinom wielodzietnym zwłaszcza, ale dla tych rodzin przeznaczony jest dodatek z tytułu wychowywania w niej dzieci.

Zgodnie z art. 12a ust. 1 i 2 ustawy dodatek taki przysługuje matce lub ojcu, opiekunowi faktycznemu dziecka albo opiekunowi prawnemu dziecka w wysokości 95,00 zł miesięcznie na trzecie i na następne dzieci uprawnione do zasiłku rodzinnego. Art. 3 pkt 16a ustawy definiuje rodzinę wielodzietną właśnie jako rodzinę wychowującą troje i więcej dzieci.

Nie są to świadczenia wysokie. Przykładowo, gdy rodzina składa się z matki i ojca oraz trójki dzieci w wieku 2 lat, 4 lat i 10 lat, to otrzyma miesięcznie

⁹ Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dziennik Ustaw z 2023 r. poz. 390 z późn. zm).

z tytułu zasiłku rodzinnego wraz z tym dodatkiem kwotę 409,00 zł. Stanowi ona oczywiście kolejne wsparcie, które ma znaczenie, ale mogłoby być ono ukształtowane na wyższym poziomie, co dotyczy w szczególności dodatku z tytułu wychowywania dziecka w rodzinie wielodzietnej, a co byłoby wyrazem docenienia roli takich rodzin wśród rodzin w ogóle. Gdy już jednak świadczenie to „połączyć” z 500+, to czyni to kwotę 1909,00 zł, a to daje perspektywę realnego wsparcia dla takiej rodziny wielodzietnej. Oczywiście nie zwalnia to rządzących od kreowania dalszego wspierania i wypracowywania form pomocy odpowiadających na potrzeby rodzin wielodzietnych.

6. Świadczenia z pomocy społecznej

Zgodnie z art. 7 pkt 8 i 9 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej¹⁰, wielodzietność to jedna z przyczyn udzielania pomocy społecznej. Po spełnieniu kryterium dochodowego – dochód na osobę w rodzinie nieprzekraczający 600,00 zł – rodzina może uzyskać pomoc w formie zasiłku celowego czy okresowego. W wyjątkowych sytuacjach pomoc finansowa może zostać udzielona nawet w przypadku niespełnienia kryterium dochodowego, wówczas przyznawane jest wsparcie w formie specjalnego zasiłku celowego. Rodzina może ubiegać się o pokrycie kosztów wyżywienia dzieci w szkole, pokrycie wyżywienia podczas pobytu na kolonii letniej, pomoc w formie paczki żywnościowej¹¹.

Jest to istotne w przypadku najuboższych rodzin wielodzietnych, jak i tych, które przejściowo znalazły się w trudnej sytuacji materialnej. Może to szczególnie dotyczyć rodzin wielodzietnych, gdyż przy większej liczbie dzieci sytuacja finansowa rodziny z reguły nie jest łatwa, a nierzadko może też być po prostu trudna, zwłaszcza, gdy otrzymywane środki finansowe wykorzystywane są nierozsądnie a tym bardziej, gdy rodzina dotknięta jest tak częstym w polskich realiach alkoholizmem i innymi patologiami życia rodzinnego.

7. Ulga podatkowa na dzieci

Formą wsparcia materialnego rodziny jest także ulga podatkowa na dziecko lub na dzieci, która określana jest też jako ulga prorodzinna. Jest ona ważna dla wszystkich pracujących rodziców – także dla tych, którzy tworzą rodziny wielodzietne.

Rozwiązanie to postrzegane jest jako stymulacja własnej aktywności rodziny w dążeniu do poprawy sytuacji materialnej, pobudzającej jej odpowiedzialność, uniezależniając ją od pomocy zewnętrznej. Jednak jego wadą może być to, że ma ono charakter powszechny, co oznacza, że korzystają z niego także rodziny zamożne, które bez tego mogłyby się spokojnie obejść (Ratyński, 2003, s. 321-323). Powszechność ta jest jednak konieczna i uzasadniona w perspektywie równości wobec prawa wszystkich rodzin.

Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych¹² w art. 27f ust. 1 stanowi, że od podatku dochodowego podatnik ma prawo odliczyć kwotę na każde małoletnie dziecko, w stosunku do którego w roku podatkowym przede wszystkim wykonywał władzę rodzicielską. Zgodnie z ust. 2 tego artykułu odliczeniu podlega za każdy miesiąc kalendarzowy roku podatkowego w stosunku do jednego małoletniego dziecka kwota 92,67 zł, w stosunku do dwojga małoletnich dzieci kwota 92,67 zł na każde dziecko, a w stosunku do trojga i więcej małoletnich dzieci – kwota 92,67 zł odpowiednio na pierwsze i drugie dziecko, kwota 166,67 zł na trzecie dziecko, i kwota 225 zł na czwarte i każde kolejne dziecko. Jest zatem tak, że im więcej dzieci w rodzinie, tym kwota ulgi podatkowej na nie jest większa na trzecie i kolejne dziecko w porównaniu z jej wysokością na pierwsze i drugie dziecko.

Możliwość skorzystania z tej ulgi jest uzależniona od nieprzekroczenia przez podatnika pozostającego przez cały rok podatkowy w związku małżeńskim i jego małżonka dochodu 112 000 zł, a niepozostającego w związku małżeńskim, w tym również przez część roku podatkowego kwoty 56 000 zł, za wyjątkiem podatnika samotnie wychowującego małoletnie dziecko. Jednak ograniczenie

10 Ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dziennik Ustaw z 2023 r. poz. 901 z późn. zm.).

11 <https://ops.pl/2016/09/pomoc-spoeczna-dla-rodzin-wielodzietnych/> (dostęp: 23.06.2023).

12 Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dziennik Ustaw z 2022 r. poz. 2647 z późn. zm.).

to dotyczy tylko sytuacji, gdy w rodzinie jest jedno dziecko, gdyż jeśli jest ich dwoje i więcej, to możliwość skorzystania z tej ulgi jest niezależna od dochodu rodziny. Jest to rozwiązanie ważne dla rodzin wielodzietnych, gdyż nawet te sytuowane materialnie bardzo dobrze będą mogły być beneficjentami ulgi podatkowej na dzieci.

8. Karta Dużej Rodziny

„Karta Dużej Rodziny to system zniżek i dodatkowych uprawnień dla rodzin 3+ zarówno w instytucjach publicznych, jak i w firmach prywatnych. Posiadacze takiej karty mają możliwość tańszego korzystania z oferty podmiotów m.in. z branży spożywczej, paliwowej, bankowej czy rekreacyjnej. Karta wspiera budżety rodzin wielodzietnych oraz ułatwia im dostęp do dóbr i usług”¹³.

Szczegóły dotyczące tej formy wsparcia zawiera ustawa z dnia 5 grudnia 2014 r. o Karcie Dużej Rodziny¹⁴. Jej art. 1 ust. 2 stanowi, że uprawnienia przysługujące osobom posiadającym ważną kartę polegają na przyznaniu korzystniejszego od ogólnie obowiązującego dostępu do towarów, usług lub innych form działalności. Zgodnie z art. 4 ust. 1 ustawy prawo do posiadania karty przysługuje członkowi rodziny wielodzietnej, przez którą rozumie się rodzinę, w której rodzic lub rodzice albo małżonek rodzica mają lub mieli na utrzymaniu łącznie co najmniej troje dzieci bez względu na ich wiek, przy czym ust. 2b tego artykułu precyzuje, że prawo do posiadania karty przysługuje odpowiednio dziecku w wieku do ukończenia 18. roku życia lub w wieku do ukończenia 25. roku życia, gdy dziecko uczy się w szkole lub w szkole wyższej.

Art. 9 ust. 1 ustawy wskazuje, że kartę przyznaje wójt właściwy ze względu na miejsce zamieszkania członka rodziny wielodzietnej. Dzieje się to – zgodnie z art. 10 ust. 1 – na wniosek członka rodziny wielodzietnej.

Uprawnienia przysługujące na podstawie Karty Dużej Rodziny mogą być przyznane przez instytucje podległe właściwym ministrom, jak również przez inne podmioty na podstawie umowy zawartej z ministrem właściwym do spraw rodziny, o czym stanowi art. 23 ust. 1 ustawy. Są to instytucje kultury, w tym kina i muzea, podmioty edukacyjne, handlowe i usługowe, w tym gastronomiczne i hotelowe. Daje to rodzinom wielodzietnym szansę na zaoszczędzenie pieniędzy a niejednokrotnie w ogóle umożliwia skorzystanie z różnych dóbr, na które, gdyby nie to wsparcie, nie byłoby ich stać albo dostęp do nich byłby dla nich kłopotliwy.

Karta Dużej Rodziny jest ważnym instrumentem polityki prorodzinnej, szczególnie w wymiarze promocyjnym rodzin, ale nie zastąpi programów, które pozwolą na stabilizację finansową, organizacyjną rodzin, a także zmienią kulturowe postrzeganie wielodzietności (Przeperski, 2014, s. 62).

9. Emerytury matczyne „Mama 4+”

Wychowywanie dzieci może wiązać się z rezygnacją z zatrudnienia albo w ogóle jego niepodjęciem. Sytuacja taka tym bardziej może dotyczyć troski o dzieci w rodzinie wielodzietnej, w której rozmiar obowiązków wraz z narodzinami kolejnego dziecka czy kolejnych dzieci przybiera na znaczeniu.

Dlatego dobrze, że ustawodawca ustawą z dnia 31 stycznia 2019 r. o rodzicielskim świadczeniu uzupełniającym¹⁵ wprowadził takie świadczenie. Jak stanowi art. 1 ust. 2 ustawy jego celem jest zapewnienie niezbędnych środków utrzymania osobom, które zrezygnowały z zatrudnienia lub innej działalności zarobkowej albo ich nie podjęły ze względu na wychowywanie dzieci. Zgodnie z art. 3 ust. 1 może być ono przyznane matce, która urodziła i wychowała lub wychowała co najmniej czworo dzieci albo ojcu, który wychował co najmniej czworo dzieci, w przypadku śmierci matki dzieci albo porzucenia dzieci przez matkę lub w przy-

13 Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Karta Dużej Rodziny, (<https://www.gov.pl/web/rodzina/karta-duzej-rodziny-ogolne>) (dostęp: 23.06.2023).

14 Ustawa z dnia 5 grudnia 2014 r. o Karcie Dużej Rodziny (Dziennik Ustaw z 2021 r. poz. 1744 z późn. zm.).

15 Ustawa z dnia 31 stycznia 2019 r. o rodzicielskim świadczeniu uzupełniającym (Dziennik Ustaw z 2022 r. poz. 1051).

padku długotrwałego zaprzestania wychowywania dzieci przez matkę. Ustalenie prawa do świadczenia następuje odpowiednio na wniosek matki albo ojca dzieci, o czym stanowi art. 4 ust. 1 ustawy. Zgodnie z jej art. 7 ust. 1 wysokość świadczenia nie może być wyższa od najniższej emerytury. Art. 3 ust. 3 ustawy precyzuje, że świadczenie to może być przyznane matce po osiągnięciu wieku 60 lat albo ojcu po osiągnięciu wieku 65 lat, w przypadku gdy nie posiada dochodu zapewniającego niezbędne środki utrzymania.

Prawo do tego świadczenia przysługuje więc rodzicom, którzy wychowywali co najmniej czworo dzieci, którzy albo nie nabyli prawa do emerytury, gdyż nie pracowali albo których emerytura jest niższa od najniższej i wówczas świadczenie to ma wymiar uzupełniający. Od 1 marca 2023 r. najniższa emerytura wynosi 1588,44 zł brutto¹⁶, co daje kwotę 1445,00 netto. Nie jest to kwota wysoka, ale dobrze, że w ogóle jest, gdyż wcześniej takiego świadczenia w ogóle nie było.

Świadczenie to przysługuje matkom i ewentualnie ojcom, którzy wychowali czworo i więcej dzieci, co obejmuje tylko część rodzin wielodzietnych, które status taki mają w przypadkach posiadania trojga i więcej dzieci. Postulować więc można rozszerzenie tego świadczenia na wszystkie rodziny wielodzietne mając świadomość tego, że zmiana ta pociągałaby poważne koszty i z tego powodu może okazać się niemożliwa do zrealizowania.

Podsumowanie

Negatywne, stereotypowe podejście do rodziny wielodzietnej jest wyrazem braku wiedzy, świadomości na temat jej funkcjonowania, a w konsekwencji jest krzywdzące dla wszystkich jej członków, przykre dla rodziców i dzieci, a szczególnie dla młodzieży, która tak bardzo potrzebuje społecznej akceptacji i uznania, a nie krytycznych ocen, które spowodują jej poczucie wstydu co do swojego pochodzenia. Zachodzi więc potrzeba permanentnego oddziaływania edukacyjnego w celu budowania bądź zwiększania

świadomości odnośnie rodzin wielodzietnych, ukazywania w pozytywnym świetle ich wizerunku, zmiany mentalności społeczeństwa, aby bezrefleksyjnie nie dokonywało ono negatywnych ich ocen, jak też doskonalenia form wspierania tej kategorii rodzin.

Aktywną pomoc rodzinom wielodzietnym stara się nieść samorząd terytorialny w ramach zadań własnych, organizacje pozarządowe, organizacje Kościoła katolickiego, zarówno te o charakterze ogólnopolskim, jak i działające w ramach lokalnej wspólnoty parafialnej. Rodziny wielodzietne chętnie stowarzyszają się niosąc sobie wzajemnie pomoc (Bonisławska, 2010, s. 37). Jednak to na państwie spoczywa zasadniczy obowiązek materialnego wspierania rodzin wielodzietnych. Stara się ono z zadania tego wywiązywać, co potwierdza katalog form wsparcia w tym zakresie. Obejmuje on kilka form takiego wsparcia, a ich standard jest dobry, choć wymaga ciągłego doskonalenia.

Sami przedstawiciele rodzin wielodzietnych w ostatnich latach publicznie głoszą swoje potrzeby krytykując nieprawidłowości w polityce społecznej państwa i wnioskując o konkretne formy pomocy. Stowarzyszenia rodzin wielodzietnych wielokrotnie sygnalizują, że największym problemem dla rodzin wielodzietnych jest zdobycie funduszy na kształcenie dzieci, zapewnienie im poczucia bezpieczeństwa. Ich zdaniem w Polsce nie ma polityki rodzinnej, a system podatkowy nie jest prorodzinny, ponieważ ignoruje liczbę dzieci na utrzymaniu podatnika (Forma, 2020, s. 27).

Pomoc i wsparcie rodzin wielodzietnych powinny być nieustannie doskonalone. Wymagają tego trudności materialne, emocjonalne, wychowawcze występujące w rodzinach, także bierność i bezradność, czasami brak świadomych decyzji o wielodzietności. Odpowiednio dobrane formy wsparcia mogą mieć istotne znaczenie dla zapobiegania oraz ograniczania ubóstwa rodzin wielodzietnych, poprawy warunków mieszkaniowych tych rodzin, jak też kształtowania pozytywnych postaw wobec wielodzietności. Konieczne są specjalne działania, które z jednej strony aktywizować będą rodziny wielodzietne do stania

¹⁶ Od marca emerytury i renty będą wyższe o 14,8%, <https://www.zus.pl/-/od-marca-emerytury-i-renty-b%C4%99d%C4%85-wy%C5%BCsze-o-14-8-> (dostęp: 24.08.2023).

się samodzielnymi podmiotami gospodarczymi, z drugiej zaś ułatwiały będą ich funkcjonowanie. Wskazuje się nawet na niskoprocentowe kredyty dla rodzin wielodzietnych na otwarcie własnego biznesu oraz na ułatwienia w nawiązywaniu kontaktów z kontrahentami (Dyczewski, 1996, s. 21). Jednak

to konkretne świadczenia i ulgi mają zasadnicze znaczenie w realnym wsparciu rodzin wielodzietnych. Ich zestawienie dokonane powyżej wydaje się mieć walor porządkujący, co daje w miarę pełny obraz znaczenia tych świadczeń w życiu każdej rodziny wielodzietnej jako szczególnej kategorii rodzin.

Bibliografia

- 800 plus zamiast 500 plus od 2024 r. Co z warunkami przyznawania świadczenia? (Za:) <https://www.portalsamorzadowy.pl/polityka-i-spolescenstwo/800-plus-zamiast-500-plus-od-2024-r-co-z-warunkami-przyznawania-swiadczenia.470640.html> (dostęp: 23.06.2023).
- Auleytner, J., Głębicka, K. (2001). *Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Bebel, A. (2014). Wspieranie rodzin wielodzietnych przez samorządy lokalne – przykład Karty Dużej Rodziny, *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego*, 35, 279-293.
- Bonistawska, E.A. (2010). *Wielodzietność we współczesnych rodzinach polskich*. Poznań – Opole: Wydawnictwo Naukowe Scriptorium.
- Dyczewski, L. (1996). Rodzina wielodzietna w okresie transformacji systemowej. *Samorząd Terytorialny*, 11, 16-23.
- Forma, P. (2012). *Socjalizacja dziecka z rodziny wielodzietnej: studium teoretyczno – empiryczne*. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.
- Forma, P. (2016). *Dziecięca kreacja bibliografii w rodzinach wielodzietnych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Forma, P. (2020). *Wokół problematyki rodzicielstwa wielodzietnego. Wielowymiarowość ujęć pedagogicznych*. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.
- Guzewicz, M. (2019). Troska państwa o polską rodzinę. (W:) E. Osewska, J. Stala (red.), *Rodzina w społeczeństwie – relacje i wyzwania*, 35-43, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. *Karta Praw Rodziny*, https://www.srk.opoka.org.pl/srk/srk_pliki/karta.htm (dostęp: 26.06.2023).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dziennik Ustaw z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Kożuchowska, M. (2015). Dzieci jedyne oraz z rodzin wielodzietnych. *Remedium*, 1, 10-12.
- Majkowski, W. (1999). Polityka rodzinna. (W:) E. Ozorowski (red.), *Słownik małżeństwa i rodziny*, 339-340, Warszawa – Łomianki: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej.
- Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, *Karta Dużej Rodziny* <https://www.gov.pl/web/rodzina/karta-duzej-rodziny-ogolne> (dostęp: 23.06.2023).
- Ochojska, D., Marmola, M., Węgrzyn-Białogłowicz, K. (2015). Sytuacja psychospołeczna w rodzinach jedno – i wielodzietnych w percepcji dzieci, *Wychowanie w Rodzinie*, 1, 193-211.
- Od marca emerytury i renty będą wyższe o 14,8%* <https://www.zus.pl/-/od-marca-emerytury-i-renty-b%C4%99d%C4%85-wy%C5%BCsze-o-14-8-> (dostęp: 24.08.2023).
- Pomoc społeczna dla rodzin wielodzietnych. (Za:) <https://ops.pl/2016/09/pomoc-spoeczna-dla-rodzin-wielodzietnych/> (dostęp: 23.06.2023).
- Przeperski, J. (2014). Rodzina wielodzietna w przestrzeni publicznej. Przykład wdrożenia Karty Dużej Rodziny, *Teologia i Moralność*, 1, 51-63.
- Ratyński, W. (2003). *Problemy i dylematy polityki społecznej w Polsce*. Warszawa: Difin.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie szczegółowych warunków realizacji rządowego programu „Dobry start” (Dziennik Ustaw z 2018 r. poz. 1061).
- Rusaczyk, J. (2021). Rodzeństwo a osobowość dziecka. *Remedium*, 3, 24-25.
- Szlendak, T. (2011). *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa: PWN.
- Uchwała nr 80 Rady Ministrów z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie ustanowienia rządowego programu „Dobry start” (Monitor Polski z 2018 r. poz. 514).
- Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (Dziennik Ustaw z 2023 r. poz. 810 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dziennik Ustaw z 2023 r. poz. 901 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dziennik Ustaw z 2022 r. poz. 2647 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dziennik Ustaw z 2023 r. poz. 390 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 31 stycznia 2019 r. o rodzicielskim świadczeniu uzupełniającym (Dziennik Ustaw z 2022 r. poz. 1051).
- Ustawa z dnia 5 grudnia 2014 r. o Karcie Dużej Rodziny (Dziennik Ustaw z 2021 r. poz. 1744 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dziennik Ustaw z 2022 r. poz. 447 z późn. zm.).
- Witkowska, M. (2022). *Uwarunkowania prokreacji w rodzinach wielodzietnych*. Warszawa: Instytut Pracy i Spraw Socjalnych.
- Wojciechowski, K. *Rodzina na trójkę z plusem. Jak wygląda życie rodzin wielodzietnych w Polsce*, <https://praca.gazetaprawna.pl/artykuly/1447080,zycie-rodzin-wielodzietnych-w-polsce.html> (dostęp: 26.06.2023).